

Ewa Cisek*

*Norweskie zespoły gniazdowe w kontekście „głębokiej ekologii”
Arne Næss*

*Norwegian nest developments in the context of ‘deep ecology’
by Arne Næss*

Im mniejszy jesteś wobec otoczenia, gwiazd, góry, tym mocniej czujesz, że jakoś symbolicznie bierzesz w nim udział [...] będąc małym, w pewnym sensie jesteś razem z tym, co wielkie, i dlatego otrzymujesz coś z tej wielkości.

Arne Næss, *Zew góry* [13]

The smaller you are in relation to the surroundings, the stars and the mountain, the more intensely you feel that you somehow symbolically take part of in it [...] So, being small, in some sense you are together with something great and therefore, receive something of that greatness.

Arne Næss, *The Call of the Mountain* [13]

Obecny w twórczości Arne Næss holistyczny obraz świata, ukazujący jego biologiczną różnorodność i niekwestionowaną wartość wszystkich żyjących bytów, stał się podstawą nurtu filozofii środowiskowej znanej jako głęboka ekologia. Wielki norweski filozof, który przez całe życie walczył z wszechpanującym antropocentryzmem, sytuującym człowieka w centrum świata, nadawał bytowi ludzkiemu rolę jedynie jednej z wielu form życia, funkcjonującej w środowisku na jednakowych prawach z innymi gatunkami. W swoich rozprawach: *Mountains and mythology* (1995), *Life's Philosophy, Reason and Feeling in a Deeper Word* (2002) oraz *Lifestyle Trends within the Deep Ecology Movement* (2008) Næss podkreślał, że każda forma życia jest w tym samym czasie jestes-

A holistic picture of the world showing its biological diversity and unquestionable value of all life forms, i.e. the picture that is present in the creative activity of Arne Næss became a foundation for an environmental philosophy concept known as deep ecology. This great Norwegian ecologist who throughout his life opposed ubiquitous anthropocentrism that places man in the centre of the universe, treated the human being as only one of many life forms functioning in the environment with equal rights with other species. In his books *Mountains and mythology* (1995), *Life's Philosophy, Reason and Feeling in a Deeper World* (2002) and *Lifestyle Trends Within the Deep Ecology Movement* (2008) Næss emphasises that each form of life is at the same time a unique and relational being, hence all things depend upon one another [7]. This belief did not constitute a moral principle but a clearly defined attitude towards nature. From the viewpoint of deep ecology, the power of reasoning which is attributed to man does not constitute a distinctive feature. Everything that is

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej / Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

twem unikatowym oraz relacyjnym, stąd wszystkie rzeczy od siebie zależą [7]. Przekonanie to nie stanowiło zasady moralnej, lecz jasno określoną postawę wobec natury. Z perspektywy głębokiej ekologii moc rozumowania przypisywana człowiekowi nie jest bowiem cechą wyróżniającą. Wszystko, co żyje, ma wewnętrzną wartość jako własne miejsce w wielkiej sieci życia, niezależną od ewentualnej wartości użytkowej dla ludzi. Næss potępiał redukcję przez człowieka bogactwa i różnorodności życia, z wyjątkiem zaspokajania żywotnych potrzeb. Cytując za filozofem: *Wyrażanie troski o istoty pozaludzkie pogłębia troskę o istoty ludzkie* [8, s. 140]. Błędne przekonanie, że Ziemia skupia z jednej strony ludzi, z drugiej zaś zasoby dla nich w postaci innych form życia, nadaje w efekcie tym drugim wartość instrumentalną. U podstaw wszelkich problemów ekologicznych leży złudzenie oddzielenia istot ludzkich od świata przyrody. Næss z naciskiem podkreślał, że tym, co łączy wszystkie byty, jest wspólnota życia: *Jeśli odczuwam, że coś żyje, czuję, że jakoś jest ono podobne do mnie [...] fundamentalnie wszelkie życie jest jednym* [8, s. 141]. Ten pluralistyczny światopogląd z czasem uzyskał charakter ekozoficzny, przypisujący wielką wartość uczuciu jako władzy współzależnej i współdziałającej, implikującej poczucie empatii i wspólnoty z nieskończonym bogactwem form biologicznych. Emocja – uczucie jest bowiem tym, co tworzy motywację do zmiany. Łączy się z tym przekonanie, że większa część życia ludzkiego ujęta jest w symbole. Wszyscy ludzie, również współcześnie, zatopieni są w symbolicznym odczuwaniu, które jest nazywane przez Næssa „warunkiem dobrobytu wszystkich istot”. Współodczuwanie z innymi bytami prowadzi do pojęcia „wielkiej jaźni” obejmującej wszystko, z czym jednostka się utożsamia. Proces ten tworzy się przez odczuwanie czegoś własnego w czymś innym. Per Ingvar Haukeland określa ekozofię jako sposób działania i bycia w świecie, zauważając, że: *„Wychodzenie” do przyrody jest tak naprawdę „wchodzeniem” w ekologiczną, relacyjną jaźń, poszerzeniem naszego poczucia jaźni o doznanie wspólnoty, która zawiera także inne istoty* [12].

Myśl filozoficzna Næssa po dziś dzień ma znaczący wpływ na sposób postrzegania świata, natury, człowieka i jego aktów twórczych. Przekonanie, że wszelkie życie jest ze sobą powiązane na podobieństwo nordyckiego splotu, znajduje odzwierciedlenie także w sposobie kształtowania przez Norwegów form architektonicznych i struktur mieszkaniowych w otwartym krajobrazie (il. 1). Na szczególną uwagę zasługują układy gniazdowe zabudowy farmerskiej rozpowszechnione głównie we wschodniej części kraju. Są one odzwierciedleniem jednego z najważniejszych archetypów – koła z zaakcentowanym centrum, symbolizującego według Carla Gustava Junga obraz pełni – Jaźni, której wszystkie elementy składowe pozostają ze sobą w ścisłej współzależności, równowadze i harmonii. Mircea Eliade zalicza ten symbol do archetypowych motywów doświadczenia świata – „obrazów otwartych”, używając terminu Obraz Środka, współistniejącego obok Obrazu Drogi i Obrazu Więzów. Motyw koła ukazuje, jak dynamiczne procesy psychiczne będące każdorazowo inną kombinacją

alive has an internal value as one's own place in the great network of life which is independent of any possible usable value for human beings. Næss condemned the fact that man reduces richness and diversity of life, with the exception of the act of meeting fundamental life needs. According to the philosopher: *By expressing concern about non-human beings, we deepen our concern about human beings* [8, p. 140]. A false belief that the Earth consists of people on the one hand and their resources in the form of other life forms on the other hand results in assigning the latter a mere instrumental value. All ecological problems are rooted in an illusion of separating human beings from the world of nature. Næss strongly emphasised that an element connecting all beings is the community of life: *If I feel that something is alive, then I sense that it is somehow similar to me [...] fundamentally, all life is one* [8, p. 141]. With time, this pluralistic outlook acquired an ecosophical character attributing a great value to the feeling as a power which is interdependent and cooperating, thus implying a sense of empathy and community with an infinite richness of biological forms. Emotion – feeling provides motivation for a change. It is connected with a belief that most of the human life is reflected in symbols. All people, also in our times, are immersed in symbolic feeling which is called by Næss “a condition of welfare of all beings.” Being empathic with other beings leads to the notion of “great self” comprising everything that an individual identifies with. This process is created by feeling something that is my own in something else. Per Ingvar Haukeland defines ecological philosophy (ecosophy) as a manner of acting and being in the world and notices that: *The act of “going out” to nature is in fact “going into” an ecological relational self, it broadens our sense of self by sensation of community which encompasses also other beings* [12].

Until today, Næss's philosophy has a significant impact on a way of perceiving the world, nature, man and his acts of creation. A belief that life in all its forms is mutually intertwined similarly to a Nordic weave is also reflected in the way of shaping architectural forms and residential structures by Norwegians in the open landscape (Fig. 1). Particular attention should be focused on nest systems of farm developments which are especially popular in the eastern part of the country. They reflect one of the most important archetypes, i.e. a circle with an accentuated centre that – according to Carl Gustav Jung – symbolises the image of fullness – Self with all its components being strictly interdependent and balanced with one another in mutual harmony. Mircea Eliade understands this symbol as one of archetypal motives of experiencing the world – “open images” using the term of Image of Centre, coexisting with Image of Way and Image of Bonds. The motif of the circle shows how dynamic mental processes – each time being a different combination of “chaos” and “order” – finally take a physical form and depending on the context of place, time and character of the community that lives there, they become a spatial manifestation of the archetype. One of the first theoreticians of architecture – Christian Norberg-Schulz in his essay *Being, Space and Architecture* noticed this regularity and defined this concept of

„chaosu” i „porządku” otrzymują w efekcie fizyczną postać i w zależności od kontekstu miejsca, czasu i charakteru zamieszkującej je społeczności stają się przestrzenną manifestacją archetypu. Christian Norberg-Schulz w swoim eseju: *Bycie, przestrzeń i architektura* jako jeden z pierwszych teoretyków zauważył tę prawidłowość i zdefiniował tę koncepcję *genius loci* jako: *Strefy zawarte w strukturze krajobrazu, odznaczające się odrębnym charakterem, odpowiadającym dającej się opisać strukturze. [...] Struktura ta opisywana jest w kategoriach miejsc, dróg i stref. [...] Każde założenie architektoniczne wyraża możliwości krajobrazu i artykułuje miejsca dane mu przez przyrodę* [10, s. 24]. Koncepcja ta wskazuje na istniejący porządek przestrzeni i holistyczną naturę świata. Zgodnie z nią przestrzeń egzystencjalna człowieka odwzorowuje *genius loci*, zachowując przy tym naturalną, hierarchiczną strukturę otoczenia. Zaprojektowana forma architektoniczna jako projekcja archetypowych obrazów każdorazowo stanowi fragment większej harmonijnej całości, z którą koresponduje i pozostaje w pełnej równowadze. Odniesienia potwierdzające tę teorię odnajdywane były w rodzimym otoczeniu norweskiego architekta – kraju o zróżnicowanej topografii, wyróżniającej się: płaskowyzami, głębokimi dolinami, potężnymi górami i rozrzeźbionym przez fiordy wybrzeżem. Ze względu na niewielką gęstość zaludnienia – około 13 osób/km² – substytutem wsi stała się w Norwegii zabudowa farmerska, która w zależności od regionu kraju przyjmuje formę: gniazda, szeregu i grona. Założenia te wyrażają poprzez swoją organizację ideę: miejsca, pełni, bezpieczeństwa i wartości sąsiedzkiej. Myśl głębokiej ekologii obecna jest zwłaszcza w centralnych strukturach, mających cechy organiczności, tak bliskiej naturze jako „ochrona poczucia miejsca” powiązanego z ekoregionem, gdzie dokonuje się rozwój społeczny w zgodzie z przy-

genius loci as: *Zones existing in the structure of the landscape characterised by a separate nature which responds to the structure that is possible to be described. [...] This structure is described in categories of places, roads and zones. [...] Each architectural layout is an expression of the landscape possibilities and articulates the places that are given by nature to it* [10, p. 24]. This concept indicates the existing order of space and a holistic character of the world. Accordingly, the existential space of man imitates *genius loci*, at the same time maintaining a natural, hierarchic structure of the surroundings. A designed architectural form as a projection of archetypical images, each time constitutes a fragment of greater harmonious entirety by corresponding with it and maintaining the overall balance. References confirming this theory were found in the native surroundings of the Norwegian architect – a country of a diverse topography, distinguished by plateaus, deep valleys, enormous mountains and a coast shaped by fjords. Taking into consideration low population density, i.e. about 13 people/km², a Norwegian substitute of a village is a farm development which, depending on a given region, assumes the form of a nest, row and circle. Through their organisation, these layouts express an idea of a place, fullness, security and neighbouring value. The concept of deep ecology is particularly present in central structures which have organic features that are so close to nature as “protecting a sense of place” connected with an eco-region where social development takes place in accordance with nature. Until today, rural areas constitute traditional communities in which we can see a strong sense of bonds with nature, culture and Self. The life in small communities forces people to perceive nature as resources necessary to satisfy fundamental needs, however, non-human forms are thus given more dignity. In order to illustrate this principle, Arne Næss uses the image of

II. 1. Krajobraz w rejonie
szczytu Dalsnibba,
okręg Geirangerfjord
(fot. E. Cisek)

Fig. 1. Landscape in the region
of Dalsnibba Mountain,
Province of Geirangerfjord
(photo: E. Cisek)

rodą. Obszary wiejskie do dziś skupiają społeczności tradycyjne, w których pozostało silne poczucie więzi z naturą, kulturą i Jaźnią. Życie w małych wspólnotach zmusza do postrzegania natury jako zasobów potrzebnych do zaspokojenia fundamentalnych potrzeb, nadaje jednak formom pozaludzkim godny wymiar. Arne Næss posługuje się obrazem drzewa w celu zobrazowania tej zasady: *Drzewo jest życiem, a nie przedmiotem ani zasobem. Pozostając świadomym, że jest żywą istotą, ma również wartość użytkową jako belka w konstrukcji domu* [8, s. 141].

Wschodnia Norwegia pod względem krajobrazowym to w przeważającej większości bezkresne, otwarte przestrzenie porośnięte świerkowo-brzozowymi lasami oraz głębokie doliny i płaskowyże z błękitnymi lustrami jezior. Przyroda nie oferuje tu zbyt wyrazistych miejsc, stąd powszechną formą siedliska stała się zabudowa gniazdowa (*norw. gård*), będąca próbą kosmizacji istniejącego otoczenia. Układy te budowane były od wieków w odizolowanych od siebie i skutych lodem przez większą część roku dolinach. To implikowało różnorodność struktur, odrębne detale zdobnicze, a także swoiste zwyczaje i prawa zamieszkujących je społeczności. W ten sposób ukształtowała się „ekonomia w oparciu o miejsce” – samowystarczalność założeń bazująca na lokalnej produkcji, zapewniającej żywotne potrzeby. Taka forma prostej egzystencji przetrwała do dzisiaj, choć z czasem dzięki systemowi tuneli poprowadzonych pod górami doliny uzyskały ze sobą nieograniczony kontakt i współcześnie powstające nowe struktury mają charakter bardziej uniwersalny.

Farmerska zabudowa zagrodowa (*norw. tun, tunet*) zarówno w przeszłości, jak i obecnie komponowana jest z niewielkich budynków o zróżnicowanym przeznaczeniu, związanym bądź to z mieszkaniem, bądź typem gospodarki. Każda farma tworzy uporządkowaną strukturę rozrastającą się w czasie nawet do kilkudziesięciu elementów. Układ rozbudowuje się organicznie wokół wolnej przestrzeni nieregularnego placu, dzięki czemu każda farma uzyskuje niepowtarzalną, jedyną w swoim rodzaju ażurową formę. Czytelność tych układów jest większa, ponieważ mają one charakter figuralny w stosunku do krajobrazu. Wynika on z powszechnie stosowanej zasady „rozrzuconej koncentracji” [5]. Dzięki niej krajobraz zachowuje ciągłość, stając się tłem dla działalności ludzkiej. Towarzyszą temu zasady ograniczenia i bliskości elementów składowych kompozycji, co nadaje założeniu architektonicznemu większą gęstość w stosunku do otoczenia. Obraz zespołu postrzegany jest dzięki temu w sposób jednoznaczny i charakteryzuje się jednym, dającym się zidentyfikować miejscem. Koncepcja miejsca stworzona jest więc przez pojęcia bliskości, centralizacji i zamknięcia [1, s. 20]. Tak wyróżnialne miejsca stanowią podstawowe elementy przestrzeni egzystencjalnej, zamieszkaanej przez różne społeczności. Zwarty kształt założeń farmerskich porządkuje przestrzeń, „stwarza” i podkreśla miejsce. Jest „ogrodzeniem” stanowiącym bezpośredni wyraz potrzeby funkcji i społecznego bycia razem. W oparciu o układ grupowy wykształciła się naturalna forma zamieszkiwania: wspólnota rodzinna i sąsiedzka. Tworzą one zróżnicowane i rozbudowane układy przestrzenne, oparte jednak każdorazowo na podsta-

a tree: *A tree is life, not an object or a resource. It is a living creature which even recognising this, also has a useful value as a beam in the house construction* [8, p. 141].

Eastern Norway as regards the landscape constitutes mostly vast open spaces covered with spruce and birch forests and deep valleys as well as plateaus with blue lakes. Nature does not offer any distinctive places, hence a common settlement form is represented by a nest development (*norw. gård*), which is an attempt at cosmisation of the existing surroundings. For many centuries, these complexes were built in isolated valleys which most of the year were frozen. This implied a variety of structures, separate ornamental details and specific customs and laws of the particular communities. That was how “economy based on a place” was formed, i.e. self-sufficiency of the particular complexes based on local production ensuring satisfaction of vital needs. This form of simple existence has survived to this day although due to a system of tunnels under the mountains, the valleys gradually gained possibilities to communicate with one another and new structures which are built in our times have a more universal character.

The farm developments (*Norwegian: tun, tunet*) both in the past as well as at present consist of small buildings with various purposes connected with residing or the type of farming activity. Each farm constitutes an ordered structure which develops in time to have even several dozen buildings. The system develops organically around a free space of an irregular square thanks to which each farm is given a unique and specific openwork form. The clarity of these systems is greater because they have a figural character in relation to the landscape. This results from the commonly used principle of ‘scattered concentration’ [5]. Consequently, the landscape retains its continuity becoming a background for human activity. All this is accompanied by rules of limitations and proximity of components of the whole arrangement, which gives the architectural layout higher density in relation to the surroundings. Therefore, the image of the complex is perceived unambiguously and it is featured by one clearly identifiable place. The concept of a place is thus created by notions of proximity, centralisation and closure [1, p. 20]. The places distinguishable in this way constitute basic elements of the existential space where various communities reside. The dense character of farm developments introduces order into the space, it “creates” and emphasises a place. It is “an enclosure” that constitutes a direct expression of a need for functioning and being together socially. Based on a group system, a natural form of residing emerged, namely, a family community and a community of neighbours. They form diversified and extensive spatial systems which are always grounded in the basic topological scheme of a place of residence – Image of Centre – a circle of houses with an inner square.

In the provinces of Numedal, Hallingdal and Valdres a nest type of farm development was formed, with a double and irregularly shaped farm backyard (*Norwegian: dobeltunet*). Residential buildings and warehouses were usually located around one backyard, while livestock build-

wowym schemacie topologicznym miejsca zamieszkiwania – „Obrazie Środka” – kręgu domostw z wewnętrznym placem.

W okręgu Numedal, Hallingdal i Valdres wykształcił się typ gniazdowej zabudowy farmerskiej o podwójnym, nieregularnym, wewnętrznym podwórzu gospodarczym (*norw. dobbeltunet*). Wokół jednego dziedzińca lokowano zwykle budynki mieszkalne i magazynowe, a wokół odrębnego – obiekty inwentarskie. Najwięcej tego typu farm można znaleźć na północ od Oslo, w Gudbrandsdalen – rozległej dolinie otoczonej potężnymi górami. Na występujące tu gospodarstwa jedno- lub dwudzielnicowe składa się nawet po kilkanaście zabudowań. Większość tego typu farm w regionie wschodnich dolin mogła liczyć sto lat temu nawet do 30 budynków. Do najbardziej znanych zabytkowych gospodarstw z Gudbrandsdalen należą: Lesja Prestegard z 1812 r. (Lesja), Horda z lat 1790–1799 i Søre Harildstad z lat 1773–1779 (Heidal), Nedre Kvarberg z lat 1725–1799, Valbjør z lat 1700–1799, Nigard-Sø’Sanbu z lat 1700–1799 i Kleppe Nordigård z 1623 r. (Vågå), Hågå z lat 1700–1799 (Nord-Fron), Uppigard Sulheim z lat 1500–1599 (Lom), Kruke z lat 1686–1699 (Øvre Heidalen) oraz dwudzielnicowa Bjørnstad z 1709 r. (Vågå) [6]. Tradycyjne, wielobudynkowe założenia przestrzenne o układzie gniazdowym pochodzące z XVII, XVIII i XIX w. można obejrzeć w skansenach rozsianych po całej Norwegii m.in.: w Maihaugen koło Lillehammer, na półwyspie Bygdøy w Oslo, w Bergen i Kaupanger (il. 2, 3). XVIII-wieczna farma Bjørnstad, obecnie eksponowana w skansenie Maihaugen, z zaakcentowanym drewnianą bramą wejściem jest przykładem założenia o prosumpcyjnym charakterze. Gospodarstwo ma układ dwudzielnicowy. Wokół pierwszego podwórza skupione są trzy domy – dwa sezonowe (zimowy i letni) oraz kurna chata z centralnie zlokalizowanym paleniskiem [3]. Chata kurna należy do najstarszych budowli naziemnych w Norwegii. Była to budowla jednoizbowa, bezokienna, o wieńcowej konstrukcji. Wej-

ings around the other. Such farms are the most numerous in the area north of Oslo in Gudbrandsdalen – a vast valley surrounded by huge mountains. The one- and two-backyard farms situated in this part of Norway have even a dozen or so buildings each. One hundred years ago the majority of these farms in the eastern valleys region had even up to 30 buildings. The most famous historical farms from Gudbrandsdalen are: Lesja Prestegard (1812) in Lesja, Horda (1790–1799) and Søre Harildstad (1773–1779) in Heidal, Nedre Kvarberg (1725–1799), Valbjør (1700–1799, Nigard-Sø’Sanbu (1700–1799) and Kleppe Nordigård (1623) in Vågå, Hågå (1700–1799) in Nord-Fron, Uppigard Sulheim (1500–1599) in Lom, Kruke (1686–1699) in Øvre Heidalen as well as two-backyard Bjørnstad (1709) from Vågå [6]. Traditional multi-building nest system spatial layouts originating from the 17th, 18th and 19th centuries can be admired in open-air museums which are scattered all over Norway, for example in Maihaugen near Lillehammer, on the peninsula Bygdøy in Oslo, in Bergen and Kaupanger (Fig. 2, 3). The 18th century farm of Bjørnstad from Vågå, at present exhibited in the open-air museum of Maihaugen near Lillehammer with the entrance accentuated by a wooden gate is an example of a prosumer character layout. The farm has a two-backyard system. Around one backyard there are three houses – two seasonal ones (winter and summer) and a chimneyless hut with a centrally located fireplace [3]. The chimneyless hut belongs to the oldest over ground buildings in Norway. It was a one-room structure without windows also referred to as a log cabin. The entrance was located in the front wall, a roof-ridge bearing one. Light to the interior was provided through an opening in the roof which was also an outlet for the smoke from the open fireplace. The only equipment of the interior consisted of benches situated around the room. The subsequent solutions are characterised by an additional porch covered by a separate roof [2, p. 9]. The following structures were also built in this part of the settlement: a granary – traditional loft,

Il. 2. Drewniana zabudowa o układzie gniazdowym z końca XVIII w. w skansenie Maihaugen koło Lillehammer (fot. E. Cisek)

Fig. 2. Wooden nest system development, end of the 18th century in the open air museum of Maihaugen near Lillehammer (photo: E. Cisek)

Il. 3. Gospodarstwo o układzie gniazdowym z początku XIX w. w skansenie Maihaugen koło Lillehammer (fot. E. Cisek)

Fig. 3. Nest system farm, beginning of the 19th century in the open air museum of Maihaugen near Lillehammer (photo: E. Cisek)

ście lokalizowano w ścianie frontowej, kalenicowej. Doświetlenie wnętrza stanowił otwór w dachu, przez który wydostawał się dym z otwartego paleniska. Jedyne wyposażenie stanowiły ławy okalające izbę. Późniejsze rozwiązania charakteryzowały się dodatkowym gankiem krytym odrębnym dachem [2, s. 9]. W tej części założenia wzniesiono również: spichlerz – tradycyjny *loft*, pracowni-warsztaty z rezerwą mieszkaniową na piętrze, stajnię, kuźnię i kurnik. Wokół drugiego dziedzińca znajdowały się wyłącznie pomieszczenia gospodarcze, tj. stodoła, magazyny, schowki, obora, owczarnia i chlew. W bliskim sąsiedztwie zespołu zlokalizowana była wolno stojąca sauna. Do budowy zespołu użyto drewno, naturalny kamień i torf. Wszystkie zabudowania otrzymały dach, którego pokrycie stanowi darń na torfowym podłożu, układanym na warstwie brzozewej kory. Dachy najeżone prześwietloną słońcem trawą, kłosami żyta i polnymi kwiatami stanowią ważny element narodowego stylu w tradycyjnym norweskim budownictwie. Powstałe na przełomie XVIII i XIX w. gospodarstwa gniazdowe zamieszkiwane były głównie przez wspólnoty rodzinne. Każdy członek rodziny po osiągnięciu dojrzałości stawiał sobie dom w obrębie istniejącego już kręgu zabudowań. Rozbudowa zespołu miała więc charakter organiczny, stąd urok tych zachowanych struktur, tak bardzo różnorodnych i niepowtarzalnych. Współczesne farmy zamieszkiwane przez jedną rodzinę mają skromniejsze rozmiary niż dawne założenia. To co je jeszcze odróżnia, to różnorodność technologii, w jakich poszczególne domostwa zostały wzniesione. Zabytkowe farmy budowano głównie z drewna, co nadawało im monochromatyczność i odczytywane były w przestrzeni jako jedna, niepodzielna struktura. Gospodarstwo Strynsvatn położone nad jeziorem o tej samej nazwie, usytuowane koło Strynu jest przykładem współczesnego zespołu gniazdowego, w którym każdy z trzech domów wykonano w innej technologii: drewnianej zrębowej, drewnianej szkieletowej i murowanej (il. 4, 5). Każ-

workshops – with residential parts upstairs, a stable, forge and henhouse. Around the other backyard there were only farm buildings, i.e. a barn, storages, cubby holes, a shed, a sheep shed and a sty. In the close neighbourhood of the settlement there was a detached sauna. The complex was built with the use of wood, natural stone and peat. All buildings were covered by roofs made of turf on a peat basis put on a layer of birch bark. The roofs covered by sun-baked grass, ears of rye and field flowers constitute an important element of the national style of the traditional Norwegian building industry. The nest farms which were built in the 18th and 19th centuries were populated mainly by family communities. Each family member when achieving maturity built a new house within the existing circle of buildings. Therefore, the complex was extended in an organic way, hence the preserved structures are so charming due to their diversity and uniqueness. The contemporary farms inhabited by one family are much smaller than the old layouts. They additionally differ from the old ones in that they were built with the use of various technologies of construction. The historical forms were built mainly of wood, which made them monochromatic and they were perceived in the space as an undivided structure. Strynsvatn farm by the lake of the same name situated near Stryn is an example of a contemporary nest complex in which each of the three houses was built using different technologies, namely, log technology, frame construction and brick technology (Fig. 4, 5). Each of the houses was given different roofing: turf, tiles and slates [4]. Within the complex there is also a barn adapted for rooms for tourists and a lodging house. Agro-tourism put a new face to many farm developments to a large extent. Adaptation of the old farm buildings for tourism purposes became a widespread phenomenon.

In the eastern part of the country the nest farms' character is mainly connected with animal breeding and agro-tourism. An integral part of breeding farms are she-

Il. 4. Współczesne gospodarstwo gniazdowe nad jeziorem Strynsvatnet koło Strynu (fot. E. Cisek)

Fig. 4. Contemporary nest farm by the Lake Strynsvatnet near Stryn (photo: E. Cisek)

Il. 5. Jeden z domów mieszkalnych krytych darnią w obrębie gospodarstwa gniazdowego nad jeziorem Strynsvatnet koło Strynu (fot. E. Cisek)

Fig. 5. One of the houses covered by turf within the nest farm by the Lake Strynsvatnet near Stryn (photo: E. Cisek)

de z domostw uzyskało również inne pokrycie dachu: dań, dachówkę i łupek [4]. W obrębie zespołu znajduje się jeszcze stodoła zaadaptowana na pokoje dla turystów oraz chata noclegowa. Agroturystyka bardzo odmieniła oblicze wielu założeń farmerskich. Adaptacja dawnych budynków gospodarczych do celów turystycznych stała się powszechnym zjawiskiem.

We wschodniej części kraju gospodarstwa gniazdowe mają charakter głównie hodowlany i agroturystyczny. Integralną częścią farm hodowlanych są pasterskie szałas, często z osobno stojącą sauną, zlokalizowane na płaskowyżach Pallestowa i Hardangervida. Malownicze, fieldowe płaskowyże porośnięte roślinnością tundrową z szarymi lub czerwonymi szałasami z drewna i kamienia rozciągają się na wysokości 800 m ponad poziomem wielkich dolin, gdzie położone są właściwe gospodarstwa farmerskie.

Wiele z pasterskich chat wykupywanych jest obecnie przez mieszkańców miast z przeznaczeniem na domki letniskowe – *hytte* (il. 6). Te górskie szałas zajmowały szczególne miejsce w filozofii Arne Næss. Są one przestrzennym odwzorowaniem *friluftsliv* – „życia na wolnym powietrzu”. Rozpowszechniona współcześnie w Norwegii idea „wchodzenia w przyrodę” ma służyć samourzeczywistnieniu się w naturze i odkrywaniu swojej tożsamości. Tak zwane „udanie się w przyrodę” poprzez opuszczenie ciasnych miejskich przestrzeni staje się obecnie coraz większą wartością. Warto w tym miejscu posłużyć się cytatem z Nilsa Faarlunda: *Przyroda jest dachem kultury* [12]. Najsilniej można to odczuć poprzez kontrasty: *Między obszarami dziczy i parkami miejskimi oraz pracą umysłową i ręczną* [12]. Proste życie oferowane przez archetypową w kształcie chatę położoną wysoko w górach implikuje nową postawę odczytywaną jako utożsamianie się z naturą. Cytując za Næssem: *Proste środki bowiem prowadzą do bogatych celów* [9, s. 2]. Norweski filozof większą część swojego życia spędził w *hytte* Tvergastein położonej 1505 m n.p.m. w górach

pherd shelters, often with a detached sauna, located on Pallestowa and Hardangervida plateaus. Picturesque field plateaus covered with tundra flora with grey or red wood and stone shelters spread at a height of 800 m above the level of great valleys where proper farms are situated.

At present, many shepherd huts are bought by residents of cities who convert them to summer cottages – *hytte* (Fig. 6). These mountain shelters were of particular significance for Arne Næss philosophy. They are a spatial representation of *friluftsliv* – ‘living in the open’. In Norway a contemporarily widespread idea of ‘entering nature’ is supposed to serve the purpose of self-realisation in nature and discovering man’s own identity. The so called “making your way into nature” by leaving narrow city spaces is now gaining a greater and greater value. According to Nils Faarlund: *Nature is the roof of culture* [12]. This can be best felt through contrasts: *Between regions of wilderness and city parks; mental work and manual work* [12]. A simple life that is offered by an archetypically shaped hut situated high in the mountains implies a new attitude that is understood as identifying with nature. Quoting the Norwegian philosopher: *Simple means lead to rich ends* [9, p. 2]. Næss spent most of his life in *hytte* Tvergastein situated 1505 metres AMSL in the Hallingskarvet mountains. In his memoirs *The Call of the Mountain* he describes his reflections in this way: *My mother had a hut at the foot of Hallingskarvet. So every day we could look at this mountain. Every day it was different although it was the same, despite changes. I interpreted this as specific calmness. Deep inside it remained complete – not harmonious – this word is too strong – rather sustainable. This way, you look with sympathy at everything that does not try to kill you directly* [13]. For Næss, the mountains were not only minerals, they acquired a symbolic meaning and this added to their dignity as non-human beings. This brings to mind Heidegger’s “poetic sojourn” as “being in the world”.

The developing tourism has an impact on the face and way of functioning of the contemporary farms. The eastern part of the country is frequently visited by tourists, hence some of the nest developments have been adapted for hotel complexes or camp sites were built nearby. Among the most popular agro-tourism farms there is the 11th-century Elveseter farm at the foot of the Jotunheimen mountain range. The farm Aasletten in the Olympic games village Øyer near Lillehammer in the valley of the river Lågen was adapted for a guesthouse. Some camping houses were built nearby (Fig. 7). In the agricultural region of Gudbrandsdalen and Ottadalen we can admire some magnificent examples of nest developments. In the picturesque broad valley of the River Otta there are scattered small farms which along with strips of fields and orchards form colourful clusters of buildings against the background of rugged and huge mountains. Central layouts are not in contrast with surrounding nature, on the contrary, they exist together in a specific natural symbiosis (Fig. 8).

In the north-west part of the country we can observe a different type of open nest farms with a regular square courtyard (*Norwegian: åpentfirkanttum*), while in the north of Norway in the Trøndelag region there is a closed system with buildings in the form of a square (*Norwegian:*

Il. 6. *Hytte* na płaskowyżu Pallestowa (fot. E. Cisek)

Fig. 6. *Hytte* on Pallestowa plateau (photo: E. Cisek)

Hallingskarvet. We wspomnieniach Zew góry dzieli się swoimi refleksjami: *Moja matka posiadała chatę u podnóża masywu Hallingskarvet. Zatem codziennie mogliśmy spoglądać na tę górę. Każdego dnia była inna, choć pozostawała wciąż ta sama, pomimo zachodzących w niej zmian. Interpretowałem to jako swoisty spokój. Głęboko wewnątrz pozostawała całościowa – nie harmonijna – to zbyt mocne słowa – raczej zrównoważona. W ten sposób można patrzeć życzliwie na wszystko, co bezpośrednio nie próbuje nas zabić* [13]. Góry nie były dla Næssa tylko minerałami, uzyskiwały znaczenie symboliczne, co przydawało im godności jako bytom pozaludzkim. Przywodzi to na myśl ideę heideggerowskiego „poetyckiego przebywania” jako „bycia w świecie”.

Rozwijająca się turystyka wpływa na oblicze i sposób funkcjonowania współczesnych farm. Wschodnia część kraju jest chętnie odwiedzana przez turystów, stąd część założeń gniazdowych zaadaptowano na kompleksy hotelowe lub powstały przy nich kempingi. Do najbardziej znanych agroturystycznych gospodarstw należy XI-wieczna farma Elvseter u stóp masywu Jotunheimen. Farma Aasletten w olimpijskim miasteczku Øyer koło Lillehammer, w dolinie rzeki Lågen przekształcona została w pensjonat. Obok wniesiono domki kempingowe (il. 7). W rolniczym rejonie Gudbrandsdalen oraz Ottadalen można podziwiać wspaniałe przykłady zabudowy gniazdowej. W malowniczej, szerokiej dolinie rzeki Otta rozrzucone są niewielkie gospodarstwa, które ze wstęgami pól i sadów tworzą barwne skupiska zabudowy na tle surowych i potężnych gór. Centralne założenia nie rywalizują z otaczającą je przyrodą, przeciwnie, egzystują z nią w swego rodzaju naturalnej symbiozie (il. 8).

W północno-zachodniej części kraju ukształtował się odmienny typ zagród gniazdowych otwartych, o regularnym kwadratowym dziedzińcu (*norw. åpentfirkanttun*), na północy Norwegii, w okręgu Trøndelag, występuje zaś układ zamknięty, z budynkami w formie czworokąta (*norw. lukkefirkanttun*). Tradycyjne gospodarstwa składają się zazwyczaj z pomalowanego na biało, dwukondygnacyjnego domu mieszkalnego o wydłużonym kształcie (*norw. trønderlånner*), krytego skośnym dachem i lokalizowanego zwykle na wzniesieniu, oraz niskich budynków gospodarczych w kolorze głębokiej czerwieni. Najwięcej tego typu farm znajduje się w równinnym rejonie rolniczym Trondheimsfjorden.

Widoczna w idei gniazdowej formy ludzkiego siedliska myśl filozoficzna dotykająca nurtu głębokiej ekologii ukazuje architektoniczną twórczość człowieka w całkiem nowym świetle. Nie należy przy tym postrzegać postawy wobec natury jako romantycznej, nie jest bowiem całkiem pozbawiona utylitaryzmu. Jest to raczej postawa respektująca jej prawa, uznająca, że przyroda ma wewnętrzną wartość, nie tylko instrumentalną. W celu harmonijnego współżycia z nią należy rozpocząć pracę od podstaw: wyeliminować źródła zanieczyszczeń, ograniczyć nadmierną konsumpcję i promować życie w oparciu o proste środki, albowiem o jakości życia nie świadczy jego standard, ale to, jak podmiot doświadcza siebie i otaczający go świat. W małych norweskich społecznościach zamieszkujących gniazdowe struktury wprowadzane są zatem rozwiąza-

Il. 7. Dawne gospodarstwo o charakterze hodowlanym Aasletten w Øyer zaadaptowane na pensjonat (fot. E. Cisek)

Fig. 7. Former breeding farm Aasletten in Øyer adapted for a guesthouse (photo: E. Cisek)

Il. 8. Współczesna farma o układzie gniazdowym w rejonie Strynu (fot. E. Cisek)

Fig. 8. Contemporary nest system farm in the region of Stryn (photo: E. Cisek)

lukkefirkanttun). Traditional farms usually consist of a two-storey house painted white with an elongated shape (*Norwegian: trønderlånner*) which is covered by a slanting roof and mostly located on a hill accompanied by low deep red farm buildings. Most farms of this type are situated in the plain agricultural region of Trondheimsfjorden.

In the idea of the nest form human settlement, we can notice that a philosophical thought, which refers to the trend of deep ecology, presents architectural creative activity of man in a completely different light. The attitude towards nature cannot be perceived as romantic in this context because it is not entirely deprived of utilitarianism. It is rather an approach that respects nature's laws and recognises that nature has an internal value which is not only instrumental. In order to harmoniously coexist with nature, it is necessary to start from scratch: to eliminate sources of pollution, to limit excessive consumption, to promote life based on simple means because the quality of life is not proved by its standard but by the way we experience the surrounding world and ourselves. Thus, in

nia ekologiczne, polegające na planowaniu i wykorzystywaniu ziemi, produkcji i konsumpcji miejscowych, zielonych produktów, edukacji ekologicznej i ekologicznym rolnictwie. Oczywiście, aby cały system mógł właściwie funkcjonować, potrzebne są całościowe zmiany zarządzania finansami i ekonomii zgodnie z inicjatywą Zielonej Ekonomii ONZ [12].

Nina Witoszek tak podsumowuje twórczość wielkiego filozofa: *Næss stworzył coś, co było uwieńczeniem długiej tradycji, poczynszy od stoicyzmu, który odkrywamy w starych sagach, przez holizm odkrywany we wczesnej myśli norweskiej, a skończywszy na przyrodzie, która zawsze była częścią norweskiej tożsamości i „pastoralnego” oświecenia [...] przetworzył to, co było wcześniej, dokonał połączenia etyki, pasji z tożsamością, opartą na znakach natury, przywiązaniu do niej* [11]. Bez wątpienia holistyczne poglądy na świat wielkiego filozofa miały olbrzymi wpływ na sposób postrzegania przez Norwegów natury, człowieka oraz wytworów jego działalności, w tym dzieł architektonicznych. Można określić postawę architekta wobec natury jako kontemplacyjną, pozwalającą przyjrzeć się przyrodzie i krajobrazom z uwagą, zrozumieć ich strukturę, budowę i związki, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami, zbliżyć się do nich z empatią i zaproponować ideę, która współbrzmiałaby z resztą jak dobrze nastrojony instrument w wielkiej orkiestrze. Współcześnie nurt głębokiej ekologii rozwijany jest w wielu kierunkach i na różnorodnych płaszczyznach: przez ekologa kulturowego i filozofa Davida Abrama, angielskiego badacza Gai Stephana Hardinga oraz Norwegów: ekopsychologa Per Espena Stonesa i ekofilozofa Per Ingvara Haukelanda.

small Norwegian communities residing in nest developments ecological solutions are introduced consisting in planning and exploiting the land, production and consumption of local green products, ecological education and ecological agriculture. Of course, in order to make the whole system function properly, it is necessary to introduce comprehensive changes in ways of managing finances and economy in accordance with the initiative of the UN Green Economy [12].

Nina Witoszek summarises the creative activity of this great philosopher as follows: *Næss created something that crowned a long tradition starting from Stoicism which we discover in old sagas, through holism discovered in early Norwegian thought and finally concentrating on nature which has always been a part of the Norwegian identity and “pastoral enlightenment” [...] he modified something that was before, combined ethics, passion with the identity based on signs of nature and attachment to it* [11]. Undoubtedly, holistic views of the world of this remarkable philosopher had a great influence on the way Norwegians perceive nature, man and products of his activity, including architectural works. We could describe the architect’s attitude to nature as contemplative, enabling to look at nature and landscapes with attention, understand their structure and connections existing between their particular elements, approach them with empathy and propose an idea which would be in accordance with the rest of nature, similarly to the role of a well-tuned instrument in a great orchestra. Nowadays, the trend of deep ecology is developed in many directions and in various domains, all in accordance with the idea of pluralism by Næss: by cultural ecologist and philosopher David Abram, English researcher of Gaia Stephan Harding as well as by Norwegian scientists: eco-psychologist Per Espen Stones and eco-philosopher Per Ingvar Haukeland.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

Bibliografia / References

- [1] Allan T., *Wikingowie. Życie, legendy, sztuka*, National Geographic, Warszawa 2003.
- [2] Barucki T., *Architektura Norwegii*, Arkady, Warszawa 1982.
- [3] Bresson T., Bresson J.-M., *Maisons de bois architectures scandinaves*, Bordas, Paris 1986.
- [4] Cisek E., *Mieszaniowe struktury przestrzenne i społeczne w norweskich założeniach gniazdowych*, „Architectus” 2005, nr 1–2 (17–18), s. 87–95.
- [5] Cisek E., *Przestrzeń egzystencjalna w norweskich założeniach mieszkaniowych*, [w:] Z. Bać (red.), *Psychologia organizacji przestrzeni środowiska mieszkaniowego. Habitaty 2003*, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2004, s. 107–119.
- [6] Engen A., Havran J., *Våre vakre hus, Gudbrandsdalen*, Oslo 1994.
- [7] Næss A., *Life & Philosophy, Reason and Feeling in a Deeper World*, Athens, London 2002.
- [8] Næss A., *Lifestyle Trends within the Deep Ecology Movement*, [w:] A. Drengson, B. Devall (red.), *Ecology of Wisdom*, Berkeley 2008, s. 140–141.
- [9] Næss A., *Mountains and Mythology*, „The Trumpeter” 1995, vol. 2, no. 4, s. 2–7.
- [10] Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń i architektura*, Wydawnictwo Murator, Warszawa 2000.
- [11] *O Arne Næssie, Norwegach, Naturze i głębokiej ekologii – z Niną Witoszek rozmawia Albert Rubacha*, „Dzikie życie” 2008, nr 9 (171), www.pracownia.org.pl/dzikie-zycie-numery-archiwalne,2224, article,4078 [data dostępu: 23.02.2013].
- [12] *O głębi filozofii i radości życia. Z Perem Ingvarem Haukelandem rozmawia Albert Rubacha*, „Dzikie życie” 2010, nr 9 (195), www.pracownia.org.pl/dzikie-zycie-numery-archiwalne,2291, article,5156 [data dostępu: 23.02.2013].
- [13] *Zew góry. Fragmenty wywiadu z Arne Næssem przeprowadzonego przez Jana van Boeckela w czerwcu 1995 r.*, „Dzikie życie” 2009, nr 4 (178), www.pracownia.org.pl/dzikie-zycie-numery-archiwalne,2236, article,4220 [data dostępu: 23.02.2013].

Streszczenie

Obecny w twórczości Arne Næss holistyczny obraz świata, ukazujący jego biologiczną różnorodność i niekwestionowaną wartość wszystkich żyjących bytów stał się podstawą nurtu filozofii środowiskowej znanej jako głęboka ekologia. Myśl filozoficzna Næss po dziś dzień ma znaczący wpływ na sposób postrzegania świata, natury, człowieka i jego aktów twórczych. Przekonanie, że wszelkie życie jest ze sobą splecione na podobieństwo nordyckiego splotu znajduje swoje odzwierciedlenie także w sposobie kształtowania przez Norwegów form architektonicznych i struktur mieszkaniowych w otwartym krajobrazie. Na szczególną uwagę zasługują układy gniazdowe zabudowy farmerskiej rozpowszechnione głównie we wschodniej części kraju. Są one odzwierciedleniem jednego z najważniejszych archetypów – koła z zaakcentowanym centrum, symbolizującego według Carla Gustava Junga obraz pełni – Jaźni, której wszystkie elementy składowe pozostają ze sobą w ścisłej współzależności, równowadze i harmonii. Widoczna w idei gniazdowej formy ludzkiego siedliska myśl filozoficzna, dotycząca nurtu głębokiej ekologii, ukazuje architektoniczną twórczość człowieka w całkiem nowym świetle. Nie należy przy tym postrzegać postawy wobec natury jako romantycznej, nie jest bowiem całkiem pozbawiona utylitarysty. Jest to raczej postawa respektująca jej prawa, uznająca, że przyroda ma wewnętrzną wartość, nie tylko instrumentalną. W celu harmonijnego współżycia z nią należy rozpocząć pracę od podstaw: wyeliminować źródła zanieczyszczeń, ograniczyć nadmierne konsumpcję, promować życie w oparciu o proste środki, albowiem o jakości życia nie świadczy jego standard, tylko to, jak doświadcza się siebie i otaczający świat. W małych norweskich społecznościach, zamieszkujących gniazdowe struktury, wprowadzane są zatem rozwiązania ekologiczne, polegające na planowaniu i wykorzystywaniu ziemi, produkcji i konsumpcji miejscowych, zielonych produktów, edukacji ekologicznej i ekologicznym rolnictwie.

Słowa kluczowe: głęboka ekologia, Arne Næss, zabudowa gniazdowa

Abstract

A holistic picture of the world showing its biological diversity and unquestionable value of all life forms, i.e. the picture that is present in the creative activity of Arne Næss became a foundation for an environmental philosophy concept known as deep ecology. Næss philosophy has a significant impact on the way of perceiving the world, nature, man and his acts of creation. A belief that life in all its forms is mutually intertwined similarly to a Nordic weave is also reflected in the way of shaping architectural forms and residential structures by Norwegians in the open landscape. Particular attention should be focused on nest systems of farm developments which are especially popular in the eastern part of the country. They reflect one of the most important archetypes, i.e. a circle with an accentuated centre that – according to Carl Gustav Jung – symbolises the image of fullness – of Self with all its components being strictly interdependent and balanced with one another in mutual harmony. In the idea of the nest form human settlement, we can notice that a philosophical thought, which refers to the trend of deep ecology, presents architectural creative activity of man in a completely different light. The attitude towards nature cannot be perceived as romantic in this context because it is not entirely deprived of utilitarianism. It is rather an approach that respects nature's laws and recognises that nature has an internal value which is not only instrumental. In order to harmoniously coexist with nature, it is necessary to start from scratch: to eliminate sources of pollution, to limit excessive consumption, to promote life based on simple means because the quality of life is not proved by its standard but by the way we experience the surrounding world and ourselves. Thus, in small Norwegian communities residing in nest developments ecological solutions are introduced consisting in planning and exploiting the land, production and consumption of local green products, ecological education and ecological agriculture.

Key words: deep ecology, Arne Næss, nest development